

КАБІНЕТ МІНІСТРІВ УКРАЇНИ РОЗПОРЯДЖЕННЯ

від 3 жовтня 2018 р. № 710-р
Київ

Про схвалення Концепції розвитку громадянської освіти в Україні

{Із змінами, внесеними згідно з Розпорядженнями КМ
[№ 176-р від 26.02.2020](#)
[№ 893-р від 08.10.2022](#)}

1. Схвалити Концепцію розвитку громадянської освіти в Україні, що додається.
2. Міністерству освіти і науки разом із заінтересованими центральними органами виконавчої влади розробити та подати до 1 жовтня 2020 року Кабінетові Міністрів України проекти Стратегії розвитку громадянської освіти на період до 2030 року та плану заходів щодо її реалізації.

{Пункт 2 із змінами, внесеними згідно з Розпорядженням КМ [№ 176-р від 26.02.2020](#)}

Прем'єр-міністр України

В.ГРОЙСМАН

Інд. 73

СХВАЛЕНО
розпорядженням Кабінету Міністрів України
від 3 жовтня 2018 р. № 710-р
(в редакції розпорядження Кабінету Міністрів України
[від 8 жовтня 2022 р. № 893-р](#))

КОНЦЕПЦІЯ розвитку громадянської освіти в Україні

1. Вступ

Виклики, пов'язані з формуванням активного та відповідального громадянина із розвиненим почуттям власної гідності, стійкою громадянською позицією, готовністю до виконання громадянських обов'язків, потребують комплексного підходу до вирішення поставлених завдань в умовах модернізації системи освіти України.

Під громадянською освітою розуміється освіта на основі національних та загальнолюдських цінностей, спрямована на формування та розвиток громадянських компетентностей, які надають особі можливість реалізовувати і захищати права та свободи людини і громадянина, відповідально ставитися до прав та громадянських обов'язків, дотримуватися їх, відігравати активну роль у суспільному житті з метою захисту демократії і верховенства права, а також на усвідомлення громадянами, що носієм суверенітету і єдиним джерелом влади в Україні є народ. Кожна людина та громадянин через реалізацію своїх виборчих та інших прав, дії, сумлінну сплату податків і рішення на місцевому та національному рівні несе персональну відповідальність за розвиток України, територіальних громад, професійних та інших спільнот в усіх сферах життя.

Концепція розвитку громадянської освіти в Україні базується на необхідності створити сприятливі умови для формування та розвитку громадянських компетентностей людини на всіх рівнях освіти та в усіх складниках освіти, що дасть змогу громадянам краще розуміти та реалізувати свої права в умовах демократії, відповідально ставитися до своїх прав та обов'язків, брати активну участь у суспільно-політичних процесах, а також усвідомлено забезпечувати захист, утвердження та розвиток демократії.

Громадянські компетентності поруч із соціальними включені до восьми основних компетентностей для навчання впродовж усього життя [Рекомендаціями Європейського Парламенту та Ради \(ЄС\) від 18 грудня 2006 року](#).

Правові основи громадянської освіти в Україні закладені в [Конституції України](#), Законах України [“Про освіту”](#), [“Про основні засади молодіжної політики”](#) та [“Про визнання пластового руху та особливості державної підтримки пластового, скаутського руху”](#), [Національній стратегії сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки](#), затвердженій Указом Президента України від 27 вересня 2021 р. № 487, [Стратегії національно-патріотичного виховання](#), затвердженій Указом Президента України від 18 травня 2019 р. № 286, [Національній стратегії у сфері прав людини](#), затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2021 р. № 119. Із прийняттям нового Закону України “Про освіту” та з урахуванням Указу Президента України від 1 грудня 2016 р. [№ 534](#) “Про пріоритетні заходи щодо сприяння зміцненню національної єдності та консолідації українського суспільства, підтримки ініціатив громадськості у цій сфері”, плану заходів щодо зміцнення національної єдності, консолідації українського суспільства та підтримки ініціатив громадськості у зазначеній сфері, затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21 березня 2018 р. [№ 179](#), виникла необхідність щодо визначення конкретних кроків на шляху формування громадянської освіти в Україні. Закон України “Про освіту” визначає, що держава створює умови для здобуття громадянської освіти, спрямованої на формування компетентностей, пов'язаних із реалізацією особою своїх прав і обов'язків як члена суспільства, усвідомленням цінностей громадянського (вільного демократичного) суспільства, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина.

Правовою підставою для формування громадянських компетентностей на рівні загальної середньої освіти є [стаття 12](#) Закону України “Про освіту”, яка визначає 12 ключових компетентностей, зокрема громадянські та соціальні компетентності, пов'язані з ідеями демократії, справедливості, рівності, прав людини, добробуту та здорового способу життя, з усвідомленням рівних прав і можливостей, що відповідають меті та принципам освіти, і додатково - наскрізні компетентності, зокрема критичне мислення.

Відповідно до [Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти “Нова українська школа” на період до 2029 року](#), схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 14 грудня 2016 р. № 988 (Офіційний вісник України, 2017 р., № 1, ст. 22), до соціальної та громадянської компетентності належать усі форми поведінки, які потрібні для ефективної та конструктивної участі у громадському житті, у сім'ї, на роботі; уміння працювати з іншими на результат, попереджати і розв'язувати конфлікти, досягати компромісів; повага до закону, дотримання прав людини і підтримка соціокультурного різноманіття.

Національна стратегія сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні на 2021-2026 роки передбачає необхідність щодо створення інструментів для громадської участі у прийнятті та реалізації владних рішень.

Національна стратегія у сфері прав людини передбачає підвищення рівня обізнаності громадян щодо прав людини.

Хартія Ради Європи з освіти для демократичного громадянства та освіти з прав людини, ухвалена Комітетом Міністрів Ради Європи 11 травня 2010 р., акцентує увагу на цінностях демократії та верховенстві права. Європейська хартія про участь молоді у місцевому та регіональному житті, ухвалена Конгресом місцевих і регіональних органів влади Європи 21 травня 2003 р., містить рекомендації для органів державної влади та органів місцевого самоврядування щодо залучення молоді до процесу прийняття рішень на місцевому та регіональному рівні.

Вагомим елементом громадянської освіти має стати формування у громадян оборонної свідомості, забезпечення безпеки та усвідомлення єдиних інтересів людини та держави, формування навичок, необхідних для активної участі в демократичному житті, вільному суспільстві, з метою заохочення та захисту демократії та верховенства права, а також розвиток національної ідентичності, що передбачає закріплення функціонування державної мови в усіх сферах суспільного життя, а також повагу та розвиток мов національних меншин та корінних народів, які проживають на території України.

Отже, основними стратегічними напрямками громадянської освіти є:

1. правова освіта громадян, зокрема в частині розуміння та вміння реалізовувати власні права та обов'язки;
2. посилення здатності брати участь у суспільному житті та використовувати можливості для впливу на процес прийняття рішень на всеукраїнському та місцевому рівні (реалізація права на участь).

Громадянська освіта має охоплювати всі види освіти (формальну, неформальну, інформальну), а також всі складники, рівні освіти і вікові групи громадян, зокрема освіту дорослих, та бути спрямованою на формування громадянських компетентностей. Громадянська освіта має бути практичною і повинна допомагати у набутті необхідних компетентностей.

Важливим є не лише забезпечення вільних виборів до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, але і постійна широка участь громадян у суспільно-політичних процесах, використання можливостей для осмислення, обговорення та співучасті у прийнятті рішень, інформованість про діяльність органів державної влади та органів місцевого самоврядування, вплив на власне життя і життя громади. Для цього потрібні як інструменти, гарантовані владою, так і компетентності громадян, які дають змогу користуватися наданими можливостями для участі та прийняття рішень.

2. Ціннісні орієнтири громадянської освіти

Закон України “Про освіту” визначає, що метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян для забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору.

Стратегія національно-патріотичного виховання визначає, що формування ціннісних орієнтирів і громадянської самосвідомості повинно здійснюватися на прикладах героїчної боротьби Українського народу за самовизначення і творення власної держави, ідеалах свободи, соборності та державності.

Виховний процес повинен бути невід'ємною складовою всього освітнього процесу та орієнтуватися на суспільні, культурні цінності Українського народу та суспільно-державні (національні) цінності.

Громадянська освіта також має ґрунтуватися на цінностях активної життєвої позиції, особистої ефективності, істини, правдивості та критичного мислення, взаємоповаги, відкритого спілкування та ефективної співпраці, прав людини та спільного захисту цих прав.

3. Мета і завдання громадянської освіти

Метою громадянської освіти є формування і розвиток у громадян України громадянських компетентностей, спрямованих на утвердження і захист державності та демократії, здатності відстоювати свої права, відповідально ставитися до громадянських обов'язків, брати відповідальність за власне життя, за налагодження гармонійних стосунків між членами сім'ї, за життя територіальної громади.

Завданнями громадянської освіти є:

1. сприяння формуванню громадянської національної та культурної ідентичності;
2. сприяння всебічному розвитку і функціонуванню державної мови в усіх сферах суспільного життя, підвищення духовного рівня Українського народу та усвідомлення його моральних норм;
3. формування поваги до честі та гідності, прав і свобод людини, здатність їх захищати;
4. формування громадянської відповідальності за суспільно-політичні процеси, набуття навичок здійснення демократичного управління на місцевому рівні та участі громадян в управлінні державними справами;
5. формування і розвиток критичного мислення та медіаграмотності, вміння їх практично застосовувати;
6. впровадження ідей інклюзивного навчання;
7. формування активної життєвої позиції, здатності до громадських ініціатив і волонтерства;
8. формування навичок конструктивної міжособистісної та суспільної взаємодії, яка ґрунтується на взаємоповазі, обміну досвідом і співпраці; впровадження принципів солідарності та турботи про спільне благополуччя.

Громадянські компетентності базуються на зазначених ціннісних орієнтирах, принципах верховенства права, демократії та надають можливість кожному брати активну участь у житті суспільства, ефективно діяти та відчувати власну приналежність до територіальної громади та держави.

Перелік основних громадянських компетентностей наведено в [додатку 1](#).

4. Принципи реалізації Концепції

Концепція реалізується на основі принципів освітньої діяльності, зазначених у [Законі України](#) “Про освіту”. У процесі громадянської освіти застосовуються такі підходи:

1. “навчання через участь”, що передбачає залучення учасників освітнього процесу до діяльності, співуправління та практичного вирішення питань у колективах;
2. наскрізний підхід, що передбачає надання на всіх рівнях, видах освіти громадянської освіти державними та/або недержавними інституціями, які співпрацюють одна з одною;
3. поступальний підхід, що передбачає формування громадянських компетентностей на основі попередньо сформованих компетентностей.

5. Система громадянської освіти

Система громадянської освіти охоплює всі складники, рівні і ступені, стандарти освіти, заклади освіти та інших суб'єктів освітньої діяльності, учасників освітнього процесу, органи управління у сфері освіти, а також нормативно-правові акти, що регулюють відносини між ними.

Основними змістовими напрямками громадянської освіти є:

1. права людини і громадянина;
2. участь громадян в управлінні державними справами;
3. використання судової системи для захисту громадянських прав;
4. використання інших механізмів захисту прав людини на національному та міжнародному рівні;
5. участь громадян та інститутів громадянського суспільства у формуванні та реалізації державної політики, вирішенні питань місцевого значення, процесах прийняття рішень на різних рівнях;
6. відповідальне ставлення до своїх обов'язків;
7. національно-патріотичне виховання;
8. критичне мислення;
9. медіаосвіта;
10. волонтерська діяльність.

Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, інститути громадянського суспільства та заклади освіти різних форм власності відповідно до основних змістових напрямків громадянської освіти забезпечують досягнення в освіті таких результатів:

А. за видами освіти:

формальна освіта

1. - відображення змісту громадянської освіти у стандартах освіти;
2. - створення освітнього середовища на засадах поваги до прав людини і демократії, відповідальності за власні та колективні рішення, академічної доброчесності та наукової обґрунтованості;
3. - створення законодавчих підстав та надання гарантій для забезпечення діяльності органів самоврядування в закладах освіти;
4. - створення та реалізація освітніх програм з громадянської освіти у рамках підготовки та підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників разом з інститутами громадянського суспільства, які займаються громадянською освітою;
5. - забезпечення академічного компонента громадянської освіти.

У формальній освіті громадянські компетентності набуваються під час освітнього процесу, позанавчальної діяльності, зокрема в органах учнівського та студентського самоврядування, у партнерстві з громадськими об'єднаннями;

неформальна освіта

1. - створення освітніх програм і ресурсів, у тому числі інтернет-ресурсів;
2. - сприяння впровадженню компонентів громадянської освіти в закладах позашкільної освіти та структурах неформальної освіти;
3. - впровадження програм громадянської освіти у співпраці із закладами культури (народні доми, бібліотеки, будинки культури, музеї, концертні зали тощо), соціального захисту (центри соціальних служб, служби у справах дітей та інші заклади, що працюють із незахищеними верствами населення), відділами освіти, культури, туризму, молоді та спорту, молодіжними центрами, громадськими об'єднаннями;

інформальна освіта

1. - забезпечення умов для громадянської самоосвіти через інформаційне наповнення об'єктів зовнішнього світу (найменування скверів, вулиць тощо; інформаційні таблички; експозиції в музеях; фонди бібліотек тощо);
2. - створення органами місцевого самоврядування умов для набуття практичних навичок із урядування і управління членами територіальної громади шляхом їх залучення до прийняття рішень на місцевому рівні;
3. - сприяння забезпеченню громадян доступними ресурсами для власного розвитку, включаючи книговидавництво, кінематограф, культурні продукти, туризм, онлайн-платформи та активне інформування про такі ресурси;
4. - підтримання інформаційних ресурсів, що сприяють розвитку громадянських компетентностей та формуванню критичного мислення, надання інформації через засоби масової інформації для розвитку громадянських компетентностей;

Б. за складниками освіти:

дошкільна освіта

1. - навчання основам самоідентифікації, усвідомленню приналежності до спільноти, територіальної громади, держави;
2. - виховання поваги до державної мови та державних символів;
3. - сприяння гармонійній соціалізації у суспільстві, формуванню розуміння різних соціальних ролей;
4. - формування здатності до спільної колективної діяльності, сприяння набуттю досвіду досягнення спільних цілей;

повна загальна середня освіта, спеціалізована та позашкільна освіта

1. - формування активної життєвої та громадянської позиції, здатності брати участь у житті суспільства, органів самоврядування закладів освіти та управлінні на різних рівнях, зокрема у волонтерській діяльності;
2. - надання знань, сприяння формуванню розуміння та усвідомлення беззаперечної цінності прав людини та прав дитини, набуттю здатності застосовувати та захищати свої права;
3. - сприяння формуванню розуміння цінностей правової держави (правопорядку), поваги до [Конституції України](#), державної мови та державних символів, усвідомленню та дотриманню своїх громадянських обов'язків;

4. - сприяння засвоєнню демократичних норм, цінностей і моделей поведінки як відповідальних громадян;
5. - створення умов для знайомства та включення в життя територіальної громади, участі в урядуванні, формування здатності брати на себе відповідальність;
6. - сприяння взаємоповазі, мирному врегулюванню конфліктів, виробленню консенсусу, сприйняттю чесного компромісу;
7. - сприяння усвідомленню важливості свободи думки, совісті та висловлювань, формуванню здатності аргументувати свої думки публічно;
8. - сприяння усвідомленню почуття власної гідності та усвідомленню гідності інших осіб через розпізнання та оцінювання своїх позитивних рис та позитивних рис інших осіб, співставлення себе з іншими членами суспільства, формування здатності результативно працювати в команді на основі розподілу відповідальності та обов'язків у ній;
9. - сприяння застосуванню проектного підходу до провадження діяльності, формуванню розуміння необхідності здорової конкуренції;

професійна (професійно-технічна) освіта, фахова передвища освіта

1. - формування прагнення до досягнення успіхів у професії на благо суспільства та держави;
2. - формування здатності до комунікації з іншими людьми та досягнення порозуміння і компромісу;
3. - формування здатності публічно висловлювати і відстоювати свою точку зору;
4. - сприяння усвідомленню правил міжособистісної та суспільної взаємодії, вимог законодавства, формуванню та розвитку здатності брати відповідальність за власне життя та життя інших осіб;
5. - формування навичок пошуку інформації, критичного мислення та відповідального використання необхідних засобів для участі у публічних дискусіях та процесах прийняття рішень;

вища освіта

1. - формування здатності реалізувати свої права і обов'язки як члена суспільства, усвідомлювати цінності громадянського (вільного демократичного) суспільства та необхідності його сталого розвитку, верховенства права, прав і свобод людини і громадянина в Україні;
2. - формування здатності зберігати та примножувати моральні, культурні, наукові цінності і досягнення суспільства на основі розуміння історії та закономірностей розвитку предметної області, її місця у загальній системі знань про природу і суспільство та у розвитку суспільства, техніки і технологій, використовувати різні види та форми рухової активності для активного відпочинку та ведення здорового способу життя;
3. - формування загальних компетентностей, передбачених стандартами вищої освіти для кожної спеціальності;

освіта дорослих, у тому числі післядипломна освіта

1. - розвиток навичок демократичного врядування та участь у ньому, застосування механізму захисту прав людини;
2. - розвиток відкритості та толерантності до нового, усвідомлення важливості багатоманіття думок;

3. - сприяння усвідомленню цінності закону та доброчесності, готовності в повному обсязі виконувати громадянські обов'язки, захищати державний устрій;
4. - формування здатності набувати громадянами нових компетентностей.

Педагогічні і науково-педагогічні працівники та інші суб'єкти, які провадять педагогічну діяльність для реалізації громадянської освіти, повинні:

1. дотримуватися ціннісних орієнтирів громадянського суспільства у повсякденному житті та застосовувати їх у педагогічній практиці;
2. володіти громадянськими компетентностями;
3. поважати права громадян;
4. вміти формувати громадянські компетентності у громадян;
5. настановленням і особистим прикладом утверджувати повагу до держави, державної мови та державних символів, суспільної моралі та суспільних цінностей, зокрема справедливості, патріотизму, гуманізму, толерантності, працелюбства.

Усі програми, що впроваджуються в закладах освіти та спрямовані на розвиток дітей як особистостей, застосовуються до неповнолітніх педагогічними, науково-педагогічними працівниками та іншими суб'єктами, які провадять педагогічну діяльність, з письмового дозволу їх батьків або осіб, які їх замінюють.

Професійні стандарти педагогічних і науково-педагогічних працівників повинні містити компетентності щодо вміння формувати ціннісні орієнтири громадянського суспільства.

З метою підготовки педагогічних і науково-педагогічних працівників громадянської освіти в системі формальної освіти відповідно до основних змістових напрямів громадянської освіти необхідно забезпечити:

1. включення до стандартів вищої освіти, зокрема спеціальностей, що передбачають присвоєння кваліфікації педагогічного працівника, громадянських компетентностей;
2. теоретичну і практичну підготовку до громадянської освіти у сфері формальної, неформальної та інформальної освіти;
3. розроблення нових моделей виховання та навчання, нових навчально-методичних матеріалів для проведення занять та практичного засвоєння нових тренінгових методик з громадянської освіти;
4. розроблення методики оцінювання ефективності громадянської освіти;
5. збір, узагальнення та системний аналіз міжнародних і українських технологій, форм і методів роботи.

6. Сучасні виклики розвитку громадянської освіти в Україні

Під час здійснення заходів з розвитку громадянської освіти в Україні також потрібно враховувати наслідки збройної та інформаційної агресії Російської Федерації. Вивчення освітньої сфери тимчасово окупованої частини України свідчить про те, що від початку 2014 року і до сьогодні на тимчасово окупованій території Автономної Республіки Крим і м. Севастополя, на тимчасово окупованій території в Донецькій, Луганській, Запорізькій і Херсонській областях (далі - тимчасово окупована територія) окупаційні адміністрації Російської Федерації реалізують політику, спрямовану на знищення української громадянської ідентичності, зокрема через освітні інституції.

У сфері освіти Російська Федерація та окупаційні адміністрації Російської Федерації на тимчасово окупованій території нав'язали власні освітні програми, стандарти освіти та вимоги, що обмежує права дітей і молоді на здобуття освіти українською мовою та вивчення предметів українознавчого циклу, а основним напрямом в освітній сфері, у сфері молодіжної політики стала мілітаризація.

Стан рівня освіти на території Автономної Республіки Крим та м. Севастополя в умовах окупації описано в матеріалах Українського незалежного центру політичних досліджень: у моніторинговому звіті “Анексована” освіта в тимчасово окупованому Криму” (2015 рік), дослідженнях “Крим після анексії. Державна політика, виклики, рішення та дії. Біла книга” (2016 рік), “Зелена книга. Державна політика щодо Криму” (2018 рік). Відповідно до звіту “Вступ у вирішальне десятиліття для журналістики, обтяжений коронавірусом” міжнародної організації “Репортери без кордонів” (2020 рік) територія Автономної Республіки Крим визнана територією, з якої надходить мало новин та інформації, що свідчить про низькі показники Індексу свободи преси та низький рівень медіаграмотності, що не дає змоги формувати та розвивати громадянські компетентності.

В умовах, коли протягом останніх років окупаційні адміністрації Російської Федерації проводять цілеспрямовану політику знищення української громадянської ідентичності, зокрема дітей та молоді, через формальну, неформальну та інформальну освіту, органи державної влади України мають запропонувати заходи та сучасні цифрові методи для збереження української громадянської ідентичності та забезпечити для їх здійснення сталий зв'язок громадян України із співгромадянами на тимчасово окупованій території, зокрема з дітьми та молоддю. Такі дії та заходи мають сприяти майбутній деокупації тимчасово окупованої території та її реінтеграції, а також бути спрямованими на руйнування упереджень і стереотипів, формування довіри у ставленні до громадян України на підконтрольній Україні і тимчасово окупованій території, розвінчування пропаганди держави-агресора та окупаційних адміністрацій Російської Федерації, всіляко сприяти соціокультурній інтеграції громадян, які проживають на тимчасово окупованій території, та мають бути скерованими на утворення їх української громадянської ідентичності.

Зважаючи на викладене, стан громадянської освіти в Україні можна охарактеризувати так.

Фрагментарність громадянської освіти

Відсутність єдиного наскрізного підходу до структури громадянських компетентностей призводить до відсутності цілісної системи громадянської освіти України та породжує несистемність заходів з громадянської освіти, нескоординованість дій заінтересованих сторін.

Починаючи з 2018 року громадянська освіта централізовано впроваджується у закладах загальної середньої освіти. Водночас заходи в закладах освіти, спрямовані на формування та розвиток громадянських компетентностей, відбуваються здебільшого за ініціативи чи підтримки інститутів громадянського суспільства як суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти. Також заходи з формування у дітей та молоді громадянських компетентностей здійснюються суб'єктами молодіжної роботи”, у тому числі шляхом реалізації програми “Молодіжний працівник”.

Під суб'єктами освітньої діяльності у сфері громадянської освіти слід розуміти фізичних та юридичних осіб, зокрема це заклади освіти, підприємства, установи, організації, спілки та інші інститути громадянського суспільства, засоби масової інформації, що прямо або опосередковано сприяють набуттю громадянських компетентностей, а також співробітників таких підприємств, установ, організацій, спілок та суб'єктів, що провадять освітню діяльність індивідуально, зокрема суб'єктів молодіжної роботи.

Сьогодні в українському суспільстві часто громадянська освіта асоціюється саме із знаннєвим, інколи з навичковим, проте рідко з ціннісним компонентом. Зокрема, зазначене подекуди залишається на рівні викладання шкільного предмету. Окремої уваги потребує зміна освітньої парадигми формування “отримувача послуг держави” на формування в суспільстві громадянської позиції “суб'єкта держави”, що має права людини і громадянина та через свої дії і рішення несе персональну відповідальність за розвиток територіальної громади та держави в усіх сферах життя.

Стандарти освіти. Освітні та навчальні програми

Необхідно знайти єдине бачення змісту громадянських компетентностей, що сприятиме їх ширшому розкриттю в стандартах освіти та в освітніх і навчальних програмах, розвитку компетентностей в освітньому процесі.

Також варто взяти до уваги відсутність розкриття структури громадянських компетентностей у затверджених стандартах освіти та відсутність сучасних стандартів для профільної середньої освіти, а також для професійної (професійно-технічної) та фахової передвищої освіти.

Кадрове забезпечення

Важливий фактор, який ускладнює впровадження громадянської освіти в закладах освіти, - низький рівень розуміння фізичними особами, які забезпечують здобуття громадянської освіти у суб'єктах освітньої діяльності у сфері громадянської освіти суті, мети, особливостей методології громадянської освіти, що, у свою чергу, призводить до відсутності складової громадянських компетентностей в освітніх і навчальних програмах із різних предметів.

Логічним у цьому контексті є питання щодо підготовки закладами освіти фахівців, які володіють методиками формування громадянських компетентностей у здобувачів освіти. Важливим є у цьому зв'язку і готовність інших суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти належним чином сприяти набуттю громадянських компетентностей у системі неформальної освіти.

У суміжних до сфери освіти галузях відбуваються секторальні зміни, які створюють нові умови для здобуття громадянської освіти: участь у розподілі територіальною громадою "бюджетів участі"; тенденції до перетворення бібліотек на публічні громадські простори; облаштування вуличних громадських просторів із залученням громадськості; збільшення заходів прямої дії та залучення громадян до акцій прямої демократії.

Навчальні та методичні матеріали

Широке впровадження громадянської освіти потребує навчального і методичного забезпечення спеціальною літературою державною мовою, наявність якої є недостатньою для всіх сфер здобуття громадянської освіти. В Україні, зокрема, успішно діють освітні платформи, які надають освітні ресурси для здобуття громадянської освіти.

Широкого поширення набула залученість громадян різних вікових груп до волонтерської діяльності, що є позитивним явищем у процесі формування громадянського суспільства в Україні. Громадянська освіта має враховувати потреби формування запиту на волонтерство та виховання у молоді таких рис, як взаємопідтримка та взаємодопомога.

Разом з тим, існує необхідність щодо створення цілісної системи громадянської освіти, заснованої на ефективних світових практиках формування громадянських компетентностей. Впровадження громадянської освіти через створення демократичного освітнього середовища, формування громадянських компетентностей через громадську діяльність здобувачів освіти, їх участь у самоврядуванні, гуртки, курси, впровадження окремих навчальних предметів (дисциплін), модулів, спецкурсів з громадянської освіти тощо сприятиме її більш ефективному здобуттю.

Розвиток громадянської освіти потребує створення організаційно-правових засад для набуття людьми громадянських компетентностей, державної підтримки. Такі умови можуть бути створені в межах реалізації плану заходів з реалізації цієї Концепції, розробленого МОН, та реалізації інших заходів спільно з органами державної влади та органами місцевого самоврядування, інститутами громадянського суспільства, суб'єктами освітньої діяльності у сфері громадянської освіти, окремими громадянами, за такими напрямками:

1. становлення цілісної системи громадянської освіти. Моніторинг якості громадянської освіти;

2. забезпечення умов ефективного функціонування системи громадянської освіти.

Такий план заходів має бути розроблено та реалізовано спільно з інститутами громадянського суспільства у складі Ради з питань розвитку громадянської освіти, яка підлягає утворенню МОН.

Для проведення моніторингу ефективності реалізації Концепції відповідно до індикаторів та виконання плану заходів щодо її реалізації центральними органами виконавчої влади можуть утворюватися моніторингові комісії на громадських засадах, до складу яких можуть залучатися в установленому порядку представники органів виконавчої влади та органів місцевого самоврядування, інститутів громадянського суспільства, міжнародних організацій, суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти, науковці та інші фахівці. Перелік індикаторів ефективності реалізації Концепції наведено в [додатку 2](#).

7. Ризики, що можуть перешкодити реалізації Концепції

Ризики, що можуть перешкодити реалізації Концепції:

1. Військова агресія Російської Федерації проти України
2. Скорочення органами державної влади та органами місцевого самоврядування видатків, спрямованих на здобуття громадянської освіти
3. Недооціненість суспільством значення громадянської освіти для формування особистості
4. Недостатнє усвідомлення, що цінності та принципи є визначальними для розвитку громадянських компетентностей та необхідними для виховання відповідальних громадян
5. Відсутність серед суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти єдиного бачення щодо сутності, змісту та основних цілей громадянської освіти
6. Переважання політичної доцільності над застосуванням принципу верховенства права в діях чи бездіяльності органів державної влади та органів місцевого самоврядування
7. Посилення впливу з боку окупаційних адміністрацій Російської Федерації на громадян України, що проживають на тимчасово окупованій території, що призведе до неможливості або ускладнення процесу впровадження громадянської освіти на цій території
8. Нествореність соціально-економічних та правових умов для мотивації повноцінної реалізації прав та виконання обов'язків громадян України
9. Непрестижність соціальної відповідальності в суспільстві
10. Поширення демотивації навчатися та працювати в Україні
11. Незорієнтованість інформаційної політики в Україні на популяризацію принципів громадянської освіти

{Концепція в редакції Розпорядження КМ [№ 893-р від 08.10.2022](#)}

ПЕРЕЛІК

основних громадянських компетентностей

1. Розуміння власної громадянської (державної), національної та культурної ідентичності, повага до інших культур та етносів
2. Здатність берегти українські традиції та духовні цінності, володіти відповідними знаннями, вміннями та навичками, спроможність реалізувати свій потенціал в умовах сучасного суспільства
3. Розуміння значення національної пам'яті та її впливу на суспільно-політичні процеси
4. Знання європейських цінностей, зокрема принципів демократії, та здатність застосовувати їх у повсякденному житті
5. Розуміння та сприйняття цінності прав і свобод людини, вміння відстоювати свої права та права інших
6. Розуміння та сприйняття принципів рівності та недискримінації, поваги до гідності людини, толерантності, соціальної справедливості, доброчесності, вміння втілювати їх у власні моделі поведінки, здатність попереджувати та розв'язувати конфлікти
7. Знання та розуміння державного устрою, державного управління в усіх сферах суспільного життя на всеукраїнському та місцевому рівні
8. Знання механізмів участі в суспільному, суспільно-політичному та державному житті та вміння їх застосовувати разом із прийняттям рішень на всеукраїнському та місцевому рівні; відповідальне ставлення до своїх громадянських прав і обов'язків, пов'язаних із участю в суспільно-політичному житті
9. Здатність формувати та аргументовано відстоювати власну позицію, поважаючи відмінні думки/позиції, якщо вони не порушують прав та гідності інших осіб
10. Здатність критично аналізувати інформацію, розглядати питання з різних позицій, приймати обґрунтовані рішення
11. Здатність до соціальної комунікації та вміння співпрацювати для розв'язання проблем спільнот різного рівня, зокрема шляхом волонтерської діяльності

{Додаток 1 в редакції Розпорядження КМ [№ 893-р від 08.10.2022](#)}

ПЕРЕЛІК

індикаторів ефективності реалізації Концепції

1. Збільшено кількість громадян України, які краще розуміють та реалізують свої права і свободи, відповідально ставляться до своїх прав та обов'язків, беруть активну участь у суспільних процесах, а також налагоджують партнерство та працюють для усвідомленого забезпечення захисту, утвердження та розвитку демократії в Україні
2. Збільшено видатки державного та місцевого бюджету на реалізацію програм і заходів, спрямованих на формування громадянських компетентностей
3. Зростає кількість громадян, що здійснюють запити на публічну інформацію, беруть участь у громадських консультаціях, підтримують петиції тощо, застосовують інструменти для контролю влади
4. Зростає кількість реалізованих проєктів, орієнтованих на розвиток демократії та демократичних цінностей і верховенства права
5. Зростає рівень довіри до державних інституцій
6. Покращено позиції України за Індексом сприйняття корупції
7. Зростає явка виборців на виборах Президента України, народних депутатів України та на місцевих виборах
8. Зростає кількість громадян, що здійснюють поінформований вибір (зокрема внаслідок вивчення передвиборчих програм кандидатів і програм політичних партій)
9. Створено наскрізний опис громадянських компетентностей на відповідних рівнях освіти
10. Включено громадянські компетентності до стандартів освіти, освітніх і навчальних програм
11. Розроблено критерії якості громадянської освіти та оцінювання інтеграції громадянських компетентностей до стандартів освіти, освітніх і навчальних програм
12. Проведено аналіз стандартів освіти, освітніх і навчальних програм у частині включення громадянських компетентностей
13. Надано рекомендації щодо здобуття громадянської освіти та застосовуються суб'єктами освітньої діяльності у сфері громадянської освіти
14. Розроблено навчальні та методичні матеріали з громадянської освіти для використання суб'єктами освітньої діяльності у сфері громадянської освіти
15. Створено та наповнено розділ з громадянської освіти на веб-платформі дистанційного навчання "Всеукраїнська школа он-лайн"
16. Проведено моніторинг якості громадянської освіти за участю інститутів громадянського суспільства
17. Проведено соціологічні та інші наукові дослідження щодо стану громадянської освіти в Україні

18. Створено програми навчання педагогічних, науково-педагогічних працівників закладів освіти, працівників, які забезпечують здобуття громадянської освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти
19. Підготовлено та підвищено кваліфікацію груп тренерів для проведення системних тренінгів з громадянської освіти для педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти
20. Підвищено кваліфікацію педагогічних, науково-педагогічних працівників, працівників інших суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти з актуальних питань щодо громадянської освіти з урахуванням цільової аудиторії
21. Розроблено та застосовуються суб'єктами освітньої діяльності у сфері громадянської освіти освітні і навчальні програми, ресурси (у тому числі інтернет-ресурси, цифрові застосунки), спрямовані на набуття громадянських компетентностей
22. Надано сприяння розвитку програм і проектів: обміну досвідом учасників освітнього процесу в Україні та за її межами; стажування учасників освітнього процесу в інститутах громадянського суспільства та стажування представників інститутів громадянського суспільства, здобувачів освіти в органах державної влади та органах місцевого самоврядування; з утвердження верховенства права та посилення гарантій прав і свобод людини, підвищення рівня правової обізнаності та правосвідомості
23. Збільшено кількість учасників освітнього процесу, які пройшли стажування в інститутах громадянського суспільства і представників інститутів громадянського суспільства, здобувачів освіти, які пройшли стажування в органах державної влади та органах місцевого самоврядування
24. Проведено національну інформаційну кампанію щодо популяризації громадянської освіти, навчальних та інформаційних ресурсів суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти та з підвищення рівня поінформованості громадян щодо розуміння сутності держави, демократії та верховенства права, прав і обов'язків громадян
25. Включено проектні завдання з вирішення суспільно важливих проблем до освітніх і навчальних програм для сприяння набуттю власного досвіду здобувачами освіти шляхом навчання через практику (діяльнісний компонент)
26. Реалізовано практичні компоненти громадянської освіти через залучення учасників освітнього процесу до процедури прийняття суспільно важливих рішень через співпрацю суб'єктів освітньої діяльності у сфері громадянської освіти між собою, з органами державної влади та органами місцевого самоврядування
27. Долучено громадян України на тимчасово окупованій території до створених навчальних курсів, проектів, заходів, кампаній через спеціалізовані програми дистанційної освіти, онлайн-інструменти здобуття громадянської освіти та до програм культурних і просвітницьких обмінів дітей і молоді України

{Додаток 2 в редакції Розпорядження КМ [№ 893-р від 08.10.2022](#)}